

### Taheakke III

#### Advys regeloanpassing Fryske stavering

Pieter Duijff, Frits van der Kuip & Anne Dykstra - 18 jannewaris 2013

Fryske Akademy

##### 1. Foarôf (Anne Dykstra)

De Provinsje hat de Fryske Akademy (FA) frege om, en dat is foar it earst yn de skiednis fan it Frysk, in *Standertwurldlist Frysk* gear te stallen. De *Standertwurldlist* soe ferlykber wêze moatte mei it *Groene boekje* foar it Nederlânsk. It is dêrom net om 'e nocht dat de namme *Standertwurldlist Frysk* keazen is foar de Fryske wjergader fan it *Groene boekje*. Dy namme jout dúdlik oan dat der yn de wurldlist útgien wurdt fan in beskate *standert*, en dat is presys dêrt de Provinsje om freget.

De FA is bliid mei it inisjatyf fan 'e Provinsje ta in offisjele *Standertwurldlist*. De FA is fan betinken dat sa'n ûndûbelsinnige wurldlist de drompel om Frysk te skriuwen leger meitsje sil. Nimmen hoecht him by it Fryskskriuwen mear ôf te freegjen oft wat er skriuwt wol geef Frysk is. Om't de nije standert oan oerheidspersoneel yn Fryslân foarskreaun wurdt, sille alle offisjele stikken en brieven ienheid fan taal sjen litte. Foar minsken dy't it Fryskskriuwen leare wolle, jout in dúdlike standert hâldfêst en moed om troch te setten. Learlingen en studinten hâlde ek fan dy dúdlikheid. Dy hearre net graach dat *rûmte* goed is, mar dat *romte* ek wol kin. Fertel my wat ik brûke moat, en net wat allegear ek noch kin. Fan belang is wol om foar eagen te hâlden dat de term *standert* gjin wearde-oardiel ynhâldt. *Romte* is út soarte ek goed Frysk, wy prate allinne ôf dat wy *rûmte* foar kar nimme as standert. In *Standertwurldlist* is dêrmei oars net as in foar elkenien maklike en nuttige ôfspraak. Bûten it offisjele ferkear en it ûnderwiis hat elk it frij om fan 'e standert ôf te wiken. De ferwachting is lykwols dat gâns lju foar de feilichheid en de struktuer fan 'e *Standertwurldlist* kieze sille. Sa sil dy list ek in taalbefoarderjende funksje hawwe.

Om ta in *Standertwurldlist* te kommen, sil, en dat liket in iepen doar, earst in *standert* fêststeld wurde moatte. Der sil dus in kar makke wurde moatte út de farianten dy't yn 'e ûnderskate Fryske dialekten foarkomme, is it *rûmte* of *romte*? Foar guon lju dy't it dialektferskaat heech ha sil de iepen doar dêr faaks tichtgean. It hiele idee fan in *Standertwurldlist* hâldt ommers yn dat der keazen wurde moat. It dialektferskaat sil lykwols gewoan bestean bliuwe. Allinne op skrift sil der in standert ûntstean. It is oars in skaaimerke fan in standert dat er benammen foar skreaune taal jildt. Wat dat oanbelanget ferskilt de situaasje yn Fryslân net sa fan dy yn Nederlân.

Dêrnjonken sil de *Standertwurldlist* alle wurden yn 'e goede stavering oanbiede moatte. Ek dat liket in iepen doar, wy ha ommers in staveringsregeling. Pas dy goed ta, en klear. De wurklikheid is oars. By it taryeden fan 'e *Standertwurldlist* die bliken dat de besteande, troch de Provinsje fêststelde, regeling foar de stavering net folslein en konsistint is. Dat wie in tebeksetter, mar wy kinne it ek positiver besjen. Mei it inisjatyf fan 'e Provinsje ta in *Standertwurldlist* binne wy mei-inoar yn de posysje om de stavering fan it Frysk einlik in kear goed te regeljen. It is ek hjir wer goed om te betinken dat in stavering oars neat is as in rige ôfspraken oer hoe't wy sprutsen taal op skrift werjouwe. At dy ôfspraken by sawol de skriuwer as de lêzer dúdlik binne, dan makket dat flotte en effisjinte kommunikaasje in ein makliker.

De staveringsregels foar it Frysk binne foar it earst yn 1879 fêststeld en yn 1945 wizige. Yn 1980 is de saneamde 'Steatestavering' fêststeld (troch Provinsjale Steaten) en yn 1982 is de stavering fan frjemde wurden fêststeld troch Deputearre steaten. Fan in folsleine, by de tiid brochte regeling is lykwols nea wat kommen. Foar in part leit dêr ek de oarsaak fan de problemen dêr't de FA no tsjinoan rûn is. It ûntbrekken fan in folsleine en konsistinte staveringsregeling keart it opstellen fan in *Standertwurldlist* op. Sûnder in konsistinte stavering kin net in konsistinte wurldlist opsteld wurde. De FA stelt dêrom út dat de foechhawwer op it stik fan 'e Fryske stavering de regels op 'e nij fêststelt fóar it ferskinen fan de *Standertwurldlist Frysk*. Dêrby soe it gean moatte om ien beregeling foar de Frysk-eigene en de frjemde

wurden, sadat de betizing dy't beide ôfsûnderlike regelingen meibringe, ferdwynt. Omdat mei guon besteande regels of regelwizigingen net goed te wurkjen is en der yn de praktyk ek net mei wurke is, stelt de Fryske Akademy ek út om de besteande regeljouwing hjir en dêr te feroarjen. It útgongspunt dêrby is, dat der sa min mooglik fan de besteande staveringsregels en -praktyk ôfwykt wurde moat.

By it tariesend wurk foar de Standertwurdlist hawwe de gearstallers dernei sribbe om alle staveringsproblemen te ynventarisearjen en der in oplossing foar te finen. It is hiel goed mooglik dat har wurkjendewei noch wat problemen oppenearje dy't oplost wurde moatte. It fêststellen fan de 'nije' staveringsregels foar it Frysk sil dan ek net earder kinne as wannear't de standertwurdlist sa goed as klear is. Om goed en mei faasje oan de gearstalling wurkje te kinnen, is it lykwols al fan belang dat de gearstallers it frij hawwe om de needsaaklike staveringsfoerwurkingen troch te fieren. Hjirûnder is op in rychje set fan hokker oanpassings oft ferlet is en werom. De staveringsfoerwurking soe op koarte termyn, foardat mei de gearstalling en redaksje fan de wurdlist fan ein gien wurdt, it prinsipebeslút nimme moatte dat it ûndersteande staveringsadvys fan de Fryske Akademy, eventueel mei oanfollingen, oernommen wurde sil en ferwurke yn in folsleine regeling foar de stavering fan it Frysk. Dy folsleine regeling is in yntegraal ûnderdiel fan 'e *Standertwurdlist*.

## 2. Staveringsfoerwurkingen (Pieter Duijff en Frits van der Kuip)

### 2.1 De stavering fan de klank /u(:)/

De regels fan 1945 foar de koarte/u/ en de lange /u:/ binne: altyd <û>, behalven as it tebekgiet op Aldfryske /o:/, dan moat de klank mei <oe> stavere wurde.

Dy regel is yn 1976 net wizige. Wat doe wol wizige is:

ou foar n = û (joun = jûn)

û foar r = oe (ûre = oere)

De wiziging fan de /u(:)/-regel út 1945 is sûnt net yn it ûnderwiis, net yn de wurdboeken en net yn grammatika's trochfierd. Slimmer noch, de les-, staveringsboekjes en grammatika's jouwe oare regels en ezelsbrechjes en komme bytiden neffens de fêststelde staveringsregels op 'ferkearde' foarmen út. Yn de praktyk wurdt nammentlik lang net altyd neffens de foarskreaune regels de /u(:)/ mei <û> stavere.

Wat lestich by de beregeling fan 1945 is, is de faktor 'Aldfrysk'. It Aldfrysk is it Frysk dat oant rûchwei 1550 allinnich yn skreaune foarm oerlevere is. De trochsneed staverder hat gjin kennis fan it Aldfrysk om in goede ôfwaging meitsje te kinnen, sels foar taalkundigen is dat gauris lestich omdat de skriftlike oerlevering út it Aldfrysk wei o sa gatterich is. Op grûn fan de besteande regeljouwing soe in wurd as 'poes' stavere wurde moatte as 'pûs', want 1) it wurd hat de [u]-klank en 2) it wurd is út it Aldfrysk wei net oerlevere. It wurd 'boek' is wol neffens de regels stavere, want it Aldfrysk hie 'bok', útsprutsen mei in lange [o:].

*Nije regels foar de stavering fan /u(:)/*

#### Haadregel

**de /u(:)/wurdt yn it Frysk stavere as <û>**

Op dy regel binne twa útsûnderingen:

**a. As it dúdlik oerienkomstige Standertnederlânske wurd in <oe> hat, dan hat it Fryske wurd dat ek.**

Opmerking: Dit wurdt sa dien omdat datoangeande der in staveringstradysje is.

Konsekwinnesjes:

In beheind tal (ca. 20) meast leechfrekwinte wurden krijt mei dizze regeloanpassing in oar wurdbyld. Guont dy't no (almeast) mei in <û> stavere wurde, sille nei de regeloanpassing mei in <oe> skreaun wurde. Foarbylden binne:

fûkepot → foekepot

fûterje/foeterje → foeterje

kalmûs → kalmoes

tûfe → toefe

wûps → woeps

Guont (ca. 20) dy't no mei in <oe> stavere wurde, sille nei de regeloanpassing mei in <û> skreaun wurde. Foarbylden binne:

bazoeka → bazûka

doezebout → dûzebout

hoekeniel → hûkeniel

joetse → jûtse

koetsebeibeam → kûtsebeibeam

noegje → nûgje

#### **b. De bûging fan in beheind tal ûnregelmjittige tiidwurden krijt yn de doetiid foar de /u(:)/-klank <oe>.**

Opmerking: Oan no ta wurdt dat sa dien, en der is gjin reden om fan dy tradysje ôf te wiken. Troch foar dizze stavering te kiezen, wurdt dúdlik ûnderskie makke tusken de doetiid oan de iene kant en de notiid oan de oare kant. Tink oan: ik lûk (notiid) - loek (doetiid)

Konsekwinsje: gjint

Foarbylden binne: bedrage - bedroech - bedragen

slaan - sloech - slein

#### 2.2 <eo> en <eau>

Wy hawwe no foar it foneem /ö.ə/ ûngelikense staveringen: <eo> en <eau>: bygelyks *sneon* en *dreau(n)*. Dat bliuwt sa, mar foar ien wurd komt klearrichheid: **reauntsje, dat ek wol as reontsje stavere wurdt. It wurdt konsekwint reantsje.**

#### 2.3 <ieu> en <iuw>

Yn de staveringferienfâldiging fan 1945 wurdt yn ôfdieling 5 'Enige aparte gevallen' foarskreaun dat *lieu* en *kieu* tenei mei <iuw> stavere wurde. Wy wolle dêr in pear gefallen mei <ieu> oan ta foegje: *ieu*, *Sieusk* en *Hebrieusk*. **Dat betsjut dat de stavering <ieu> ferdwynt** mei as konsekwinsje dat de wurden *ieu*, *Sieusk* en *Hebrieusk* tenei lykas *kiuw*, *liuw*, *miuw* en *spriuw* mei <iuw> stavere wurde, lykas de tiidwurden *biuwe*, *bliuwe*, *driuwe*, *giuwe*, *kliuwe*, *piuwe*, *priuwe*, *riuwe*, *skriuwe*, *triuwe*, *wiuwe* en *wriuwe*.

### 4. Frjemde wurden

#### 2.4.1 Algemien

Der is it ien en oar regele foar frjemde wurden (DS 1982). Yn de regels wurdt oanjûn hoe't nije wurden út oare talen, gewoanwei frjemde wurden neamd, har oan de Fryske stavering oanpasse moatte.

Meastentiids giet dat yn de praktyk wol ridlik goed, mar as men de regels hiel strak hantearret, wat de regeling min ofte mear foarskriuwt, kinne der rare wurdbylden ûntstean. Sa wurdt neffens de regels it Frânske wurd *souper* wol stavere as *sûper*. Dat is sa'n raren ien. Derneist binne der gâns frjemde wurden dy't wol oan it Frysk oanpast binne. In foarbyld dêrfan is *kompjûter*. Dit wurdbyld is akseptearre; de Standertwurldlist sil dêr fansels yn meigean.

**Yn de beregeling fan de stavering (eigen en frjemde wurden yn ien regeling) moat komme te stean dat yn guon gefallen wurden stavere wurde kinne sa't se as frjemde wurden yn ús taal kaam binne.** Dus in soarte fan superregel. Yn de standertwurldlist wurdt oanjûn hoe't it moat. Sa sil *souper* dêr as *souper* stavere wurde en him dus ûntlûke oan de staveringregels foar it Frysk.

Benammen Ingelske wurden sille ûnferoare opnaam wurde en harren ûntlûke oan de regeljouwing foar it Frysk.

#### 2.4.2 <f>/<v> en <s>/<z> yn frjemde wurden

Yn de beregeling foar frjemde wurden (DS 1982) wurdt yn ôfdieling B, regel 18, oer de stavering fan de <v> en <z> yn frjemde wurden dit sein: ‘v oan it begjin fan in wurd, wurdt yn it Frysk mei f- stavere / z oan it begjin fan in wurd, wurdt yn it Frysk mei s- stavere’. Mear wurdt oer de stavering fan de /v/ en de /z/ net regele en yn de praktyk is dat te min. Men sjocht dêrtroch dan ek dat by de stavering fan dizze klanken yn frjemde wurden in soad ûnwissigens is. Men treft bytiden nuvere oplossingen oan. Sa wurdt bygelyks it frjemde wurd *fokaal* altyd wol neffens de regels mei in <f> stavere, yn it wurd *stamfokaal* sjocht men dy <f> ek, mar yn *yntervokaal* wurdt ornaris in <v> stavere. De redenearring dêrachter is, dat *yntervokaal* foarme is út in elemint dat net selsstannich bestean kin (*ynter-*) en in selsstannich wurd (*fokaal*). Sokke wurden hite ôfliedingen. It wurd *stamfokaal* bestiet út twa selsstannige wurden (*stam* en *fokaal*). Wurden dy’t út twa selsstannige eleminten besteane, wurde gearstallingen neamd. It wurd *gefentilear* is ek in ôflieding, mar, omdat it earste lid dêrfan in Frysk-eigen elemint is, wurdt dat wurd mei <f> stavere. Foar taalkundigen is dit nei te kommen, foar de trochsneed Fryskskriuwer al hielendal net. Men krijt mei dizze praktyk nammers ek mâl wikseljende wurdbjlden. Hjirûnder is de praktyk mei foarbylden gearfette:

a) by in gearstalling skriuwe wy in *f* of *s*.

Foarbylden: *stamfokaal*, *wittenskiptsfyzje*, *útfentilearje*, *tippelsône*

b) by in ôflieding mei as earste lid in eigen foarheaksel skriuwe wy in *f* of *s*.

Foarbylden: *gefentilear*

c) by in ôflieding mei as earste lid in liend foarheaksel skriuwe wy in *v* of *z*.

Foarbylden: *yntervokaal*, *semyvokaal*, *televyzje*, *devaluaasje*, *hyperventilaasje*, *ultraviolet*, *ultrazionistysk*, *mikrozoölogy*

Wy moatte ta op in heldere regeling. **Oan it begjin fan in grûnwurd komt yn it Frysk yn prinsipe net in *v* of *z* foar, mar in *f* of *s*, ek as dat wurd ûnderdiel is fan in gearstalling of in ôflieding.** Dat jildt foar sawol eigen as liende wurden. Dus: bestiet yn it Frysk in (frjemd) grûnwurd mei oan it wurdbegjin in *f* of *s*, dan wurdt dat lyksa stavere yn in gearstalling of ôflieding.

Fansels doele wy net op gefallen dêr’t it taalhistoarysk om in oar grûnwurd giet, bgl. *amazône*, *bivak*, *korvee*, *lavindel*, *ivoar* dat neat te krijen hat mei resp. *sône*, *fak*, *fee*, *findel* en *foar*.

Konsekwinse mei foarbylden:

*fokaal* (selsstannich wurd), dus: *stamfokaal*, *semyfokaal*, *ynterfokaal*

*fyzje* (selsstannich wurd), dus: *telefyzje*, *superfyzje*, *profyzje*, *refyzje*

*falide* (selsstannich wurd), dus: *ynfalide*

*sionistysk*, *soölogy* (selsstannige wurden), dus: *ultrasionistysk*, *mikrosoölogy*

*ferbum* (selsstannich wurd), mar *proverbium*, *adverbiaal* en *deverbatyf* hâlde in <v> omdat de wurddielen dy’t mei in <v> begjinne net selsstannich besteane

*falinsje* (selsstannich wurd), mar, *trivalint*, *prevalint*, mar hâlde in <f> omdat de wurddielen dy’t mei in <f> begjinne net selsstannich besteane

Noch in pear foarbylden fan wurden dy’t in <f> hâlde omdat it twadde wurdlid gjin selsstannich wurd is: *advokaat*, *konvokaasje*, *evakuaasje*, *evakuearje*.